

Patalnyaló

HORVÁTH
Márk

**Az áldozati
hierarchián
kívüli
KÖZÖS-
SÉGI-
SÉG**

*Széplaky Gerda: Sem Isten,
sem állat. Fejezetek az áldozati
kultúra dekonstrukciójából.
Prae.hu kft, 2023*

Mi lehet a filozófia feladata az ökológiai válság által beárnyékolt és elbizonytalanított korai 21. században? Mit jelent a hatodik tömeges fajkihálás sötét kortársiasságában létezni? Milyen társadalmi rendszerek és konstrukciók hozzák létre és struktúrálják azt az elképesztő erőszakmennyiséget, amely az egész 20. századot és korunkat is jellemzi? Ezekre a nagyon komplex kérdésekre keresi a választ Széplaky Gerda új könyvében, amely teoretikus síkon rizomatikus módon építkezik, miközben mindvégig az áldozati rendszer dekonstrukciójára és értelmezésére törekszik.

Egyszerre kötődik a posztmodernhez és a dekonstrukció projektjéhez, de legalább ugyanilyen fokon nyílik meg a kontinentális filozófia úgynevezett nonhumán vagy posztantropocentrikus fordulata irányába is. Azonban ez a posztumán teoretikus építkezés folyamatosan figyelmet fordít arra, hogy mit is kíván dekonstruálni. Olyan szubverzióval vagy transzgresszióval van dolgunk, amely a fogalomra mint határpontra összpontosít, és körültekintő módon eljárva vizsgálja vagy érinti azt meg, jut hozzá igazán közel, mielőtt elmozdulna a leendések és a virtualitások irányába. A *Sem Isten, sem Állat* kötet arra figyelmeztet bennünket, hogy részletesen meg kell vizsgálnunk a humanizmus, az antropocentrizmus és a nyugati kultúra áldozati struktúráját ahhoz, hogy a posztumánista vagy nonhumán etikák és természetkulturális elrendeződések felé továbbléphessünk.

A könyv az áldozati hierarchiát a görög–keresztény kultúra alapjának tekinti, amely megalapozza azt a hierarchikus társadalmi szerkezetet és emberi felsőbbrendűséget, amely áthatja társadalmi valóságunk egészét. Miközben a modernitásban példátlan fontosságúvá válik a határvonalak megvonása, a politikumba tartozók és az abból kirekesztendők közötti distinkció megtétele, valójában egyre meghatározhatatlanabbá válik a *homo sacer*, a bűnbak identitása. Sőt, a mechanizált, racionalizált erőszak és áldozat korában az élővilág egésze pusztul el. A természet és a földrendszer funkcionalitásának összeomlása idején mind áldozatok és áldozók vagyunk egyben. Könnyen úgy érezhetjük, hogy bárki válhat lefejezetté. Érdekes, hogy Giorgio Agamben a szuverenitás területét elkerülhetetlenül szent területként azonosítja, olyan szféraként, amelyet áthat a szent jelleg. Valójában minden politikai közösség a kizáráson, a pusztaság élet kirekeszthetőségén alapul, egy olyan áldozati struktúrában, amely nemcsak jelen van a modernitásban, hanem elképesztő, korábban példátlan pusztítást hajt végre. Ami pusztaság élet, az kiiktatható, lemészárolható, eltávolítható. Az antropocénben egész állat- és növényfajok váltak pusztaság életté, felszámolható, kiirtható valóságsszintté.

Széplaky Gerda az áldozati struktúrában látja az emberi identitás megteremtésének egyik problematikus aspektusát, amely létrehozta a különböző létezők közötti elválasztottságot és hierarchiát. Nem csupán arról van szó, hogy a valóság egészét a természet és a kultúra közegét elkülönítő Nagy Választóvonal és még számos más leegyszerűsítő binaritás vagy dualizmus struktúrája, hanem ezen hierarchikus humanizációs

és civilizatórikus eljárás közepén egy erőszakos, mechanizált áldozati motor működik, amely folyamatosan kiirtódást és felszámolódást hagy maga mögött.

A *Sem Isten, Sem Állat* című kötet erőteljesen járul hozzá ezen áldozati struktúra értelmezéséhez, és problémafelvetésével kapcsolódik több 20. századi teoretikus fontos felvetéséhez az erőszak és az áldozatiság kapcsán. A korai 21. században burjánzó apokaliptikus hangok és vég-diskurzusok közepette Széplaky kötet a végben feltűnő vagy megcsillanó lehetőségre mutat rá, pontosan arra, hogy feltárulhat a gondolkodás valódi feladata.

Most ezen áldozatértelmezések közül elevenítünk fel néhányat, hogy pontosabban tudjuk elhelyezni Széplaky Gerda áldozatdekonstrukciós projektjét. Próbálunk utalni röviden az áldozat társadalomstrukturáló szerepére, valamint az áldozati struktúra meghaladhatóságának egyes lehetőségeit is felvetjük.

A kötet fő témája az áldozatiság problematikája, amely olyan filozófusok életművében is előtérbe kerül, mint Georges Bataille, René Girard vagy Giorgio Agamben.

Bataille életművének egzisztenciális tétje van: Bataille volt az a gondolkodó, aki felismerte az áldozat és társadalmi erőszak funkcióját, valamint a transzgresszió elkerülhetetlen voltát. Csakis akkor akadályozhatjuk meg az újabb és újabb katasztrófák bekövetkezését, ha nem kívánjuk letagadni az erőszak társadalmi funkcionalitását. Bataille szerint a társadalom nem csak termelésből, hanem áldozatból, szent tékozlásból is áll. Ezen utóbbi jelenség háttérbe szorulása okozza a modernitásban megfigyelhető biopolitikai és ökológiai katasztrófákat. Széplaky Gerda is megállapítja, hogy az áldozati kultúra működtetése újraképezi és működteti a létezők közötti hierarchiát. Ezen áldozati struktúra a 21. században az emberi világunk totális felszámolásával fenyeget.

Azonban a modernitásban az áldozat szent, szakrális jellege is felszámolódott, és helyébe egy racionalizált, mechanizált áldozati rendszer került, amely talán még veszélyesebb és még fenyegetőbb a premodern áldozati gyakorlatnál. Nagyon sajátos veszélyeket rejt magában a teológiai Abszolútum eltűnése, „isten halála”. Abszolút igazságok híján képtelennek bizonyul a társadalom, legalábbis Agamben szerint, a feláldozhatóság körének pontos definiálására. A modernitásban — és hangsúlyozandó: nemcsak a totalitárius rendszerekben — mindnyájan táborlakókká válhatunk. Félelmetes és elképesztő lehetőség ez a kimondhatatlanul horrorisztikus perspektíva: „az egyre fokozódó eltérés a születés (pusztaság élet) és a nemzetállam között egy új politikai tény, és ezt a fokozódó elválasztódást nevezhetjük »tábornak«.”¹ A lefejezett közösség megfosztódott az abszolútumoktól, a kategorizáció elveivel nem rendelkezik. Így nyílik meg a kapu a paranoiás, skizoid bűnbakgyártás mechanikus, embertelen logikája előtt. Azonban ez a pszichotikus, erőszakos társadalmi mechanizmus egyikünket

1 Giorgio AGAMBEN: *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford, 1998 [1995], 147.

sem kíméli: mind potenciális táborlakó, szentségtelen csupasz életek lettünk. A modernitásban ellehetetlenült az áldozathozatal, és háttérbe szorult a szentség. Az emberi létezés produktivista, mechanikus gyötrelmévé változott, amely nélkülözi az igazi csúcspontokat, a megszegést és az autentikus heterogenitást. Mindez azzal fenyeget, hogy mindenki szentségtelen, az áldozathozatalból kitiltott homo sacerré válik, olyan kitasztított egyeddé, ami bármikor megsemmisíthető.

Mint Bataille kapcsán már láthattuk, egyes szerzők az áldozatot a társadalmi valóságot meghatározó, szükséges jelenségként értelmezik: úgy tűnik, azt állítják, hogy az áldozatiság elkerülhetetlen velejárója a társadalmi életnek. Mindig lesznek „bűnbakok”, viszont René Girard szerint igenis szükséges eleme a közösségi létnek a bűnbakképzés. Enélkül a világ egészét felemészthetik az egyre végzetesebb katasztrófák. Ennyiben Bataille-hoz hasonló módon Girard is elismeri az áldozat társadalmi hasznosságát, a közösség számára betöltött funkcionalitását. Nagy tétje van az áldozatnak, viszont komoly etikai kérdés, hogy lehetségesek-e erőszakmentes formái a felesleg feláldozásának. Vajon felvethetőek-e olyan etikai és társadalomelméleti elképzelések, amelyek felmentenék az emberiséget az áldozat kényszere alól. Girard számára egy olyan reciprocitás jelentené a kiutat az áldozati logikából, amely egyenlő a minden emberi élet fontosságát egyformán elismerő kegyelemmel.² Girard nézetében a bűnbakképzés szisztémáját Istennek a Krisztuson keresztüli önfeláldozása szünteti meg.

Dennis King Keenan viszont az áldozatiság „végét” csakis az eucharishtiában látja, egy olyan áldozati gesztusban, amelynek örök visszatérése semmire sem irányul, még Isten semmisségére sem.³ Keenan elgondolása szerint az eucharisztia ismétlése és szimulációja elvezethet egy erőszakmentes áldozatisághoz. Keenan álláspontja szerint az eucharisztia mint szimulákrum magába sűrítetheti az összes negativitást és romboló tendenciát, ami az eddigi áldozatokban összpontosult. Egy ilyen önfelszámoló ateológiai praxis a maga hitetlensége által szublimálhatja az emberi erőszakot, afféle fekete lyukként magába szippantva a mi gyötrelmes és erőszakos ösztöneinket. Ezzel szemben egy harmadik és — álláspontunk szerint — ontológiailag mélyebb megoldást jelenthet Jean-Luc Nancy javaslata: az „áldozathozatal feláldozása”, amely lényegében az „áldozat feláldozhatatlansága” köré szerveződik. Az áldozat azért feláldozhatatlan, mert mind a feláldozó, mind a feláldozásra szánt élet egyaránt üres, ezért maga az áldozati gesztus is üres. Azonban, ha ez így van, ebből egy újabb metaelméleti álláspont is származtatható. Márpedig antinomikus módon az áldozat üressége annak végtelen megismételhetőségét is magába foglalja. Viszont ez nem lehet univerzális érték vagy metanarratíva, hanem csupán lokális differencia logikáján alapuló perspektivikus praxis. Nancy határozottan amellet érvel, hogy az áldozat abban a pillanatban lehetetlenné válik, amikor mind az áldozatot, mind a feláldozót egyaránt üresként ismerjük fel. Az üresség megköveteli tőlünk az áldozathozataltól való távolságtartást.

Széplaky Gerda egy, az áldozati struktúrában kívüli posztumánista etika lehetőségét veti fel, amelyben a növényektől és az állatoktól leshetjük el egy különös, non-hierarchikus együttélés mikéntjét. Az áldozathozatal itt az emberségünkről vagy annak rögzült, statikussá szilárdult modern és humanista elképzeléséről történő lemondás lenne, amelyben egy redőzött, különös mélységet magában rejtő töredékességet fedezhetünk fel. A megtört vagy töredékes teljesség, a töredékes nem-emberi vagy emberen-túli lét szubverzív vagy transzgresszív tapasztalata, az emberi állapot feláldozásának lehetősége sejlik fel Széplaky Gerda különleges könyvében, amely a humán feláldozásán keresztül egy új radikális közösségiség lehetőségét veti fel. Ebben a radikális közösségben feltűnhet a növényvilág és az állatok valódi radikális szingularitása és heterogenitása. Ez a posztumánista vagy nonhumán radikális közösségiség irányába burjánzó filozófia roppant érzékenységgel vizsgálja, hogy vajon meghatározható-e olyan erkölcsi minimum, amely emberre, állatra, növényre egyaránt kiterjeszhető. Vajon egy növényi etikára és a posztumánista radikális közösségiségre alapozó érzékeny és nyitott új természetkulturális viszonyrendszer lezárhatja a mimetikus erőszak folyamatos újratermelésének ördögi körét vagy kiléphet abból? Széplaky Gerdának a negyedik növényi erőszakon-kívülség vagy -túliség lehetőségét felvető filozófiája alapján nemcsak az áldozathozatalra kell egyszer és mindenkorra nemet mondanunk, hanem arra az etikai parancsra is, amely ezt elvárná tőlünk. Az áldozaton túli non-hierarchikus növényi kommunitás zöld közelsége és a gondolkodás elementáris feladatára nyitott dekonstruktív filozófia együttesen körülölelné és szublimálná a mimetikus erőszakot. A helyreállítás itt a töredékes megszakíthatatlanság és folytonosság tiszta hiánytalanságát fedné fel, a dialektika önfelszámolását követő tiszta differenciát, amely mégis egy hierarchián túli radikális közösségen belül nyilvánulna meg.

2 René GIRARD: *Things Hidden since the Foundation of the World*, trans. Stephen BANN and Michael METTEER, Stanford University Press, Stanford, 1978, 197–200.
3 Dennis King KEENAN: *The Question of Sacrifice*, Indiana University Press, Bloomington–Indianapolis, 2005, 174–189.